

<https://doi.org/10.19195/0137-1150.177.16>

Data przesłania artykułu: 4.01.2022

Data akceptacji artykułu: 23.05.2022

MARCELA ANTOŠOVÁ

Uniuersytet Konstantyna Filozofa w Nitrze, Słowacja

(Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia)

Nákaza a jej sémantické polohy v románe *Atómy Boha*

Infection and Its Semantic Positions in the Novel *Atoms of God*

Abstract

The article focuses on the novel *Atoms of God* by Gejza Vámoš. The study looks at the work through the motif of infection, which has three dimensions in the novel: organic life as an infection, egocentrism as infection and infection as a health disorder. As a result, the first two levels represent the phenomenon of infection in the figurative sense of the word, and only the last level of the motif captures it in its primary meaning. However, all three levels of the infection overlap, correspond and complement each other. Their background (starting point) is the philosophical worldview, which the writer in the *Atoms of God* (identically to his academic dissertation on the philosophy of the *Principle of Cruelty*) himself declares. Vámoš, inspired by biological determinism, defines life as an infection by an egocentric struggle of an individual about himself and for himself. Moreover, in the end, it is egocentrism that weakens the individual even in the fight against the disease.

Keywords: infection, philosophy, egocentrism, self-preservation instinct, biological determinism

Nákaza a její sémantické polohy v románu *Atomy Boha*

Abstrakt

V centru pozornosti příspěvku je román *Atomy Boha* Gejzy Vámoše. Studie nahlíží na dílo prostřednictvím motivu nákazy a pomocí interpretace definuje jeho určující polohy. Interpretace ponor do sémantických diaspor textu vyjevil tři roviny motivu: organický život jako nákaza, ego-

centrismus jako nákaza a nákaza jako porucha zdraví. První dva rozměry představují fenomén nákazy v přeneseném smyslu slova a teprve poslední poloha motivu jej zachycuje v primárním významu. Všechny detekované roviny nákazy se ale navzájem prolínají, dopovídají, doplňují a jejich zázemím (východiskem) je filozofický světonázor, který spisovatel v *Atomech Boha* (identicky i ve své disertační práci z filozofie s názvem *Princíp krutosti*) deklaruje. Vámoš, inspirovaný biologickým determinismem, definuje život jako nákazu egocentrickým bojem jedince o sebe a za sebe. A v konečném důsledku je to egocentrismus, který člověka oslabuje i v boji s nemocí.

Klíčová slova: nákaza, filozofie, egocentrismus, pud sebezáchovy, biologický determinismus

Úvod

Gejza Vámoš (1901–1956) predstavuje v slovenskej literatúre svojráznu osobnosť prvej polovice 20. storočia. Do súdobého literárneho sveta vniesol novum v niekoľkých aspektoch: narušil klasické atribúty žánrových noriem a čo sa týka organickej spätosti formy a obsahu, „nezostal nič dlžný“ ani významovému plánu diela. Takouto originalitou v oboch smeroch sa vyznačuje i jeho román *Atómy Boha* (1928), ktorý stojí v centre pozornosti predkladanej štúdie a ktorý budeme interpretovať cez motív nákazy.

Neštandardná kompozícia, nesúrodosť a nekohéznosť dejových častí diela, neakceptácia zaužívaného románového kreovania textu a rôznorodý jazyk, v ktorom sa expresíva s biologicko-naturalistickým štylistickým zafarbením striedajú s odbornými termínmi, sa v jednote dopĺňajú s tematicko-obsahovou rovinou diela, a to všetko veľmi prirodzene korešponduje s celkovým naturelom autora. V osobnosti Gejzu Vámoša sa totiž v reálnom živote spájali lekár a filozof a obe tieto roviny (miestami aj v exaktnejšej podobe) sa potom na platforme umeleckého textu stávali určujúcimi. V diele *Atómy Boha* (a nielen v ňom) vovádza autor percipienta do lekárskeho prostredia plného chorôb, bacilov, vírusov, exaktne pomenovaných diagnóz a zoči-voči boju o život načrtáva zložité filozofické otázky ľudského bytia.

Na takomto originálnom medicínsko-filozofickom podklade autor pracuje aj s motívom nákazy. Presnejšie povedané, práve motív nákazy je s ohľadom na svoju sémantickú plnosť, ako aj autorov medicínsko-mysliteľský prízor práve tým momentom, ktorý román významne nasycuje na úrovni medicínskej i filozofickej. Možno pritom zaznamenať niekoľko jeho polôh, navzájom sa prestupujúcich, dopĺňajúcich a dopovedávajúcich, pričom ich zázemím je filozofický svetónázor, ktorý autor v románe (rovnako v svojej dizertačnej práci z filozofie *Princíp krutosti*¹) komunikuje.

¹ Gejza Vámoš sa zapísal na externé štúdium filozofie roku 1925. Dizertačnú prácu *Princíp krutosti* obhájil na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave 28. apríla roku 1932. Knižne táto práca vyšla až roku 1996, a to pod gesciou vedúceho redaktora Romana Michelka. Viac pozri Vámoš, G. (1996). *Princíp krutosti*. Bratislava: Chronos.

Autorovu dizertačnú prácu spomíname v príspevku z dôvodu toho, že myšlienkovú korešpondenciu s filozofickou rovinou románu *Atómy Boha*. Považovali sme preto za náležité uvedenie skutoč-

Život ako nákaza

Prvý základný rozmer motívu nákazy, evidentný v diele, predstavuje ako ná-kazu samotný organický život. Je zadefinovaný hneď v úvodnej časti románu *Bratstvo živých*², ktorá v symbióze so spomenutou netradičnou románovou štruktúrou diela predstavuje akýsi prológ, resp. „predvstup“ do románového diania. Jej špecifickosť predznamenáva aj grafická diferenciácia (v porovnaní s ostatným textom je napísaná iným typom písma), na ktorú už upozornil Vladimír Barborík (Barborík, 2006, s. 60). V sémantickej rovine predstavuje uvedená stať akési zhustenie Vámošovho filozofického svetonázoru a myšlienkovy intenzívne a v ideovej jednote (ako už bolo spomenuté vyššie) komunikuje s jeho dizertačnou prácou z filozofie *Princíp krutosti*. Zároveň ide o text, ktorý tvorí logický dôvodový rámec pre následné románové dianie a percipientovi napomáha k lepšiemu pochopeniu diela.

Ako sme už naznačili, v tejto časti explicitne a na zovšeobecňujúcej, teoretizujúcej úrovni³ autor/rozprávač konštatuje a rozvíja tézu o „živote ako nákaze“⁴ a na uvedenom podklade potom deklaruje svoj svetonázor, ktorý vykazuje biologicko-determinačné tendencie⁵, i keď „biologizujúcu teóriu kontaminuje svojou predstavou prvého hýbateľa – Boha“ (Barborík, 2006, s. 60).

Organický život je tu neželanou chorobou, reflektovanou ako agresívna invázia do harmonického poriadku neživej prírody: „Panenský povrch vychladnutej zemekôry naraz zasiahla nákaza. Atómy Rozmaru padaly do vody, padaly na zem a tá zmenila sa naraz v dejisko spádu, boja a pominutia. Živá buňka sa usadila“ (Vámoš, 1936, s. 7–8).⁶

Krutý Boh – takýto obraz autor kreuje – si organický život vytvára z akéhosi rozmaru a pre vlastné pobavenie. Živým atómom/bunkám dáva pokyn, aby sa zhluovali v súdržných špecifických „útvaroch“ a vytvárali rôzne formy organic-

---

nosť zobrať na vedomie. Vámošovo minucióznejšie rozvedenie filozofického konceptu v *Princípe krutosti* nám zároveň umožnilo detailnejšie vnímať/obsiahnuť aj autorov filozofický pohľad na svet zachytený v románe *Atómy Boha*.

² Ide o časť, ktorá má filozofujúci charakter a skladá sa z podkapitol: *Spád, Boj, Zrada a Amor zlomených krídel*.

³ Skonkrétnenie viac-menej prichádza až v závere celej časti, t. j. podkapitole *Amor zlomených krídel*. Viac o tom pozri: Vámoš, 2003, s. 15–16.

⁴ „Rozmar [Boh], nemajúc lepšej roboty, si odpľul do vesmíru. Jeho spútum sa rozptýlilo v prach a každý atóm toho prachu bol živou bunkou. Ten prach padá, lieta, nákaza života sa šíri na hviezdach ako mor. (...) Tak sa dostal i na zem. Panenský povrch vychladnutej zemskej kôry naraz zasiahla nákaza (Vámoš, 1936, s. 7).

Túto tézu Vámoš identicky konštatuje a významovo korešpondujúco rozvádza aj v dizertačnej práci *Princíp krutosti* (Vámoš, 1996, s. 17).

⁵ Prítomnosť biologicko-determinačných tendencií vo Vámošovom svetonázore už skonštatovalo viacero filozofov i literárnych vedcov, napr. Milan Zigo (Zigo, 1997, s. 57) či Vladimír Barborík (Barborík, 2006, s. 60).

⁶ Citácie z vydania románu *Atómy Boha* z roku 1936 (vyd. L. Mazáč) sú v tejto štúdii uvedené so zachovaním dobovej pravopisnej normy.

kého života, ktorého určujúcim determinantom je pud sebazáchovy, a teda neustály boj o udržanie existencie. Vznik rôznych druhov živočíchov takto buduje systém subordinácie a v mene pudu sebazáchovy silnejší prežíva na úkor slabšieho: „A tak podmienkou žitia jedného stala sa smrť druhého. (...) Žrala sa tráva, vyhrabávali sa červy, vychytali sa ryby, prenasledovali sa vtáci a vraždili sa zvieratá. A ten boj stával sa stále a stále rafinovanejším“ (Vámoš, 2003, s. 8).

Rozprávač vykresľuje organický život ako infekciu, pretože je zlom, večným egoistickým bojom, výsledkom ktorého je prežitie jedného jedinca na úkor druhého. Pohľad na fenomén života ako náказы (spádu, boja) ďalej pointuje tým, že na vrchol organického sveta stavia človeka ako najnebezpečnejšiu formu organického jestvovania.

Uvedený status ľudskej bytosti, t. j. „najkrutejší, najnásilnejší a najmazanejší typ bojovných kľbiek“ (Vámoš, 1936, s. 12), sukcesívne emanuje z filozofických rámcov, ktoré rozprávač v románe (identicky G. Vámoš v dizertačnej práci *Princíp krutosti*) komunikuje. Človek je totiž svojou najkomplikovanejšou telesnosťou, utváranou z nespočetného množstva buniek, s ohľadom na svoju telesnosťou najkrehkejšou formou života⁷, no v rámci duševného/rozumového potenciálu dostal také schopnosti/možnosti, aké nemajú žiadne iné formy života. Stvoriteľ iným živočíšnym druhom „... spôsob zápasu obmedzil, kým boli oni len úbohými automatmi, zatiaľ človeku dal široké možnosti. Boh dal človeku z kľbka svojej nekonečnej chytrosti jedno vlákenko“ (Vámoš, 1936, s. 12) a „...do mozgu také centrá, aké nemalo nijaké zviera“ (Vámoš, 1936, s. 18). „V pomere k ostatným živým tvorom dovolil mu všetko, najkrajnejšou krutosťou podrývať životy týchto [iných] bytostí. Všetko, k čomu len človeka pripustil, čo mu len dal do ruky, slúžilo vždy len k podmaneniu sveta, k rafinovaným a zdokonaleným spôsobom získania výživy a k chráneniu vlastného, biedneho, mäkkého neodolného tela. A človek všetkých živých tvorov zotročil“ (Vámoš, 1936, s. 12).

V tomto zmysle Boh ako transcendentný princíp stvorenia/tvorenia (prvý hýbateľ) v ľudskej existencii prekračuje čistú elementárnu determináciu prežiť, dáva človeku potenciál chcieť viac, ako je na prežitie prirodzene nutné, čím ho predurčuje, „aby si podmanil zem“ (Vámoš, 2003, s. 11) a zotročoval iné formy života: „Morduj sa, bi sa, mláť sa, človek, so všetkými živými, bojuj, zotročuj a tvor, veď preto som ťa stvoril. Boh odpočinul si a bol spokojný. Kochal sa v svojom diele, v človeku. Bol neznášateľný ako krček. Pobíjal sa s každým živým tvorom a rval sa i medzi sebou“ (Vámoš, 1936, s. 18).

Pre úplnosť treba dodať, že rozmer, v ktorom je človek – v duchu poetiky románu – definovaný ako „najnebezpečnejšia forma náказы“, schopná najtvrdšieho a najpreťikanejšieho egocentrického boja, presahujúceho základný pud sebazácho-

⁷ „Okrem toho, že je najrafinovanejším bojovníkom medzi živými, je aj najviac napádaným. Za to, že ho určili za vládcu živých, musí kruto platiť. Jeho duch je ukrytý do biednej bezmocnej masy. (...) Človek musí trpieť pre svoju zložitost' také úrazy, ktoré ostatné životné tvory nepostihujú vôbec alebo len v obmedzenej miere“ (Vámoš, 2003, s. 9).

vy, má vo Vámošovom koncepte aj kompenzačnú fakticitu – fenomén lásky⁸. Je to explicitne uvedené v závere pertraktovanej filozofujúcej časti *Bratstvo živých* (podkapitola *Amor zlomených krídel*), v ktorej rozprávač spomína ešte jeden dar, čo ľudský jedinec dostal od transcendentného princípu, a to dar lásky. Spomínaná téza je však rozvinutá veľmi okrajovo (k daru lásky dokonca „zlomyseľný“ prvý hýbateľ pripojil pohlavné choroby) a vnímanie lásky má v diele nejasné, hĺbkovo nerozvedené sémantické kontúry, a to tak vo filozofujúcej časti románu, ako aj v rámci konkrétneho románového diania. Na jednej strane autor podčiarkuje pudovú podstatu lásky [„Dve pohlavia sa k sebe blížia hnané nutkavou silou pohlavného údu“ (Vámoš, 2003, s. 15).] a v týchto základných črtách neprekračuje plán „schopenhauerovskej“ vôle k životu⁹, no na strane druhej ďalšie skutočnosti avizované v diele akoby fenomén lásky predsa len vysúvali z pudového rámca, keď v rámci zovšeobecňujúceho „predstupu“ rozprávač konštatuje, že láska je „zmysel života vyplňajúci pocit“ (Vámoš, 2003, s. 15). A prekračujúc uvedenú filozofickú stať, na pláne už konkrétneho románového diania hlavná postava potrebu lásky explicitne vyjavuje, pričom tu nejde iba o pudové, sexuálne potreby viazané na mužsko-ženskú platformu alebo zachovanie rodu, ale aj o bytostnú potrebu láskavosti, pozornosti, porozumenia, empatie, ľudskej súdržnosti ako takej¹⁰. Ide o lásku, ktorá môže nadobúdať rôzne podoby (Nováčiková, 2002, s. 81). Otázkou však už zostáva, do akej miery sa onú zduchovnenú, uvedenú a elementárnu pud presahujúcu rovinu lásky darí či nedarí v diele realizovať.

Uvedená skutočnosť však nič nemení na fakte, že vyššia rovina lásky, resp. vízia o vyššej (nadpudovej) polohe lásky je v diele prítomná, a to, čo naznačujú diaspóry *Atómov Boha*, potvrdzuje filozofický koncept explikovaný vo Vámošovej dizertačnej práci *Princíp krutosti*. Človek je síce odsúdený k egocentrickému, egoistickému, agresívnemu boju za seba samého (presahujúcemu elementárny boj o prežitie), no v jeho potencii (ako v potencii jedinej živej bytosti) je zároveň schopnosť si ono zlo uvedomiť a v mene lásky a etiky ho prekročiť: „...u človeka nielenže nemôžeme rezignovať a rezignovane strpieť stereotypné riadenie osudu, ale uvedomenie si zla, ktoré na nás nalieha, zaväzuje nás k protiopatreniam“ (Vá-

⁸ Toto dopovedanie Vámošovho filozofického konceptu využijeme aj v ďalších častiach interpretácie.

⁹ „Toto je pravá tvár človeka. Jeho životná fáza jednobunková. Ďalšie delenie tejto jednej bunky, jeho vývin do podoby embrya, jeho prechod cez všetky tvárnosti živých bytostí až po trápnny pôrod, potom dozrievanie na dospelého samičieho či samčieho jedinca, to všetko sa deje len s tým cieľom, aby dospelé jedince produkovali nové prvky samčie i samičie, ktoré, keď sa dostanú k sebe, vytvoria novú bytosť“ (Vámoš, 2003, s. 14).

¹⁰ Ako príklad možno uviesť románovú situáciu okolo súdneho lekárstva a nekompromisného lekára nazývaného „Starý kat“: „Kristus na kríži, to sme my všetci, dnes ja, zajtra ty. Tomu [odsúdeniu] niet sa čo radovať, triumfovať, súdiť, lebo v živote je každý sto ráz súdený. Tu treba milosrdnú, všetko chápujúcu a odpúšťajúcu lásku, liečiť a napravovať, a nie bezcitnú, cynickú krutosť...“ (Vámoš, 2003, s. 51). O princípe lásky sa ešte budeme zmieňovať a deklarovať ho aj v ďalších častiach príspevku.

moš, s. 1996, 84). Je potrebné „Rúcaním namyslenej a lživej individuálnosti dospieť k princípu lásky, k tomu jedinému, keď aj nie úspešnému, ale aspoň snaživému a osud náš zmierňujúcemu soku a paralyzovateľovi princípu krutosti, ktorá najväčšiu oporu svoju má v individuálnom blude ľudstva“ (Vámoš, 1996, s. 87).

Egocentrizmus ako nákaza

Vychádzajúc z nastolenej tézy, že organický život je ako nákaza či infekcia, ktorá vrhá všetky formy života do neľútostného boja o individuálne prežitie, u človeka navyše s potencialitou zotročovať, manipulovať, podmaňovať a potrebou víťaziť, emanuje ďalšia poloha nákazy, o ktorej možno v diele hovoriť, a to nákaza egocentrizmom¹¹.

S ohľadom na filozofický kontext diela, na polaritu pudové vs. nadpudové (ostatné formy života vs. človek) možno hovoriť jednak o inštinktívnom (neuvedomenom) egoizme, ktorý je určený pudom sebazáchovy (odsúdené sú naň všetky formy života okrem človeka), a jednak o egocentrizme nadpudovom (je charakteristický len pre človeka), ktorý je svojou povahou oveľa deštruktívnejší ako elementárny pud sebazáchovy a ktorý však môže človek v svojej uvedomenosti reflektovať z nadhľadu a korigovať prostredníctvom rozmeru lásky.

V motivickej polohe „egocentrizmus ako nákaza“ autor rozohráva románový príbeh Karola Zuriana a na jeho pozadí predstavuje spoločnosť, ktorá v dominantných črtách zrkadlí filozofické rámce deklarované v úvodnej časti románu, tzn. bojovný, preľkanosťou a egoistickými záujmami vedený princíp krutosti, v ktorom sa princíp láskavosti nedarí realizovať. V súvislosti s uvedeným možno spomenúť hneď úvodnú kapitolu *Traja psi* (nasleduje po filozofickom „predstupe“). V nej sa Zurian neprimerane vyvršuje na nižšom živočíšnom druhu (povedané v duchu poetiky románu), a to konkrétne na psoch, ktoré ho opakovaným štekaním, hoci bez zásadnej ujmy na zdraví, obťažujú. Pes je pritom v súlade s filozofiou pertraktovanou v diele determinovaný svojimi prirodzenými limitmi, t. j. inštinktívnym pudovým bojom o život, a na rozdiel od človeka nemá nič navyše: ani ono chytré Božie „vlákenko“, ani možnosť prekročiť svoju pudovú bojovnosť uvedomeným princípom lásky a súčasne je človekom cvičený na to, aby strážil vymedzené územie. Sujetové okolnosti zároveň nie sú nijako významne nebezpečné, príp. nečakané. Naopak, situácia ohľadom psov je priehľadná, predvídateľná a svojim spôsobom triviálna; pravidelne sa opakuje a hlavný hrdina (z princípu svojich možností, ktoré ostatné živočíšne druhy nemajú) nijako zásadne nehľadá spôsoby, aby ju vyriešil neagresívne. Namiesto toho svojim nerovným psím „nepriateľom“ premyslene pripravuje pomstu, keďže sa ich otrávaním cíti dotknutý: „Časom bol už

¹¹ Túto egocentrickú líniu v diele konštatuje tiež Dagmar Kročanová-Roberts (Kročanová-Roberts, 2003, s. 231–245).

taký nervózný, ponížený a rozdráždený, že cítil, že to tak ďalej nepôjde. (...) Bolo už otázkou moci, prevahy a mravného víťazstva, aby s tými netvormi zúčtoval“ (Vámoš, 1936, s. 32).

Hlavná postava celú situáciu reflektuje prehnane zveličene až úzkostlivo. Od nižšieho druhu (psa) požaduje niečo, čím ten zo svojej podstaty byť nemôže [„...kto mečom napáda, nech mečom zhynie. Skapeš, Pufi [pes], a tvoja smrť bude zákerná a nízka, ako si ty bývala k svetu“ (Vámoš, 1936, s. 33).] a triviálnosť okolností i nerovnosť boja len deklaruje ľudskú samolúbosť, urazenosť, agresivitu, potrebu víťaziť a dokazovať si prevahu. Zuriana dokonca mrzí neschopnosť psov pochopiť, že to bol práve on, kto akt pomsty vykonal: „...nie, to nie je to, čo som chcel. (...) Mal som ísť na tú obludu inak, aby chápala, že som to ja, jeho nepriateľ, ktorý sa mu týmto odplácam, aby vtiahol do pekiel s plným vedomím svojej krutej porážky a môjho víťazstva“ (Vámoš, 1936, s. 37).

Ako sme už naznačili, nastolená epická situácia odráža tézu z úvodnej filozofickej časti, a to konkrétne myšlienku o prefíkanosti, zákernosti a negatívnej „nadpráci“ ľudského druhu, ktorá prekračuje elementárny pud sebazáchovy smerom k potrebe biť sa, podmaňovať si, vlastniť, vyvyšovať sa, víťaziť. Explicitne to dokazuje vstup postavy žobráka do deja, keď konštatuje:

Mladý pán je veľký hrdina. Znamenite vie bojovať proti úbožiakom, ktorí na tom svete nič nemajú, len ten svoj kožuch, čo ich chráni v zime, a ten kus košťaľa, čo im hodí gazda za odmenu, že mu chránia majetok. Mladý pán morduje bedárov, ktorým ten brechot, čo mladému pánkovi ucho uráža, je ako mlynárovi kameň, kováčovi kladivo. (Vámoš, 2003, s. 25)

Kapitola *Traja psi* bezprostredne významovo súvisí s nasledujúcou kapitolou *Traja doktori*, ba možno povedať, že je v základných črtách v podstate jej obdobou. V centre pozornosti však už nestojí „nižší živočíšny druh“, ale ten „najkrutejší, najnásilnejší a najmazanejší typ bojovných klbiak“ (Vámoš, 1936, s. 12), t. j. človek, ktorý už na rozdiel od psov znepríjemňuje Zurianovi život premyslene a vedome. V tejto relácii už hlavný hrdina však taký odvážny nie je a vždy v zásadných chvíľach, keď by sa mal rozhodne ozvať, brániť seba alebo iných, obhajovať slušnosť, korektnosť a pravdu, zostáva ticho. Lekári pri spoločnom obede v jedálni:

[p]opravovaliť kohosi, či vlastne každého, kto prišiel do reči. Zurianov zmätok a prekvapenie rástli. Za celú polhodinu, ako tam sedel, nepadlo iné slovo, než kto, kedy a ako sa blamoval, s kým sa pohádal, aký bol špinavý a kedy ho odtiaľ vyhodia. Preberali špinavú bielizeň neprítomných ľudí, rozprávali hanebné intímnosti o ženách, kolegyniach, ktoré každý z prítomných poznal, a Zurian nevedel, ako sa zachovať. (...) Odišť snáď, či ich upozorniť, že je tam a nemali by pred ním takto hovoriť, takto špiniť neprítomných ľudí, veď je to nemožné. (...) Zuriana ovládla zbabelosť. Človek je nechutný, bezfarebný, slabý tvor. Hrdinom a originálnym býva len vo svojich snoch či obrazotvornosti, kde to nik iný nevidí a nepočuje. (Vámoš, 2003, s. 30)

Kapitola *Traja doktori* a ďalšie za ňou nasledujúce (*Diplomovi kuliovia*, *Vyvrhel'* atď.) vytvárajú široký priestor pre rozmanité životné situácie, ktoré má na svedomí „najvyšší živočíšny druh“, t. j. človek. Rôzne sémantické polohy (ako to potvrdzuje aj vyššie uvedený citát) deklarujú svet a zobrazujú vzťahy, v ktorých

dostáva priestor „boj o život“, a to v ľudsky „bohatších“ možnostiach a ďalekosiahlejších dôsledkoch ako len elementárny, inštinktívny boj o prežitie.

Vámoš, známy kritik spoločnosti (viac pozri: Barborík, 2006, s. 58), v svojom románe rozvíja defektný svet medziľudských vzťahov. Postavy bojujú za seba, svoje miesto v spoločnosti, vlastnú prestíž a ich konanie sprevádzajú klamstvá, intrigy, úplatkárstvo, závisť, pretváрка, chamtivosť. Medicínske prostredie, do ktorého je románové dianie vsadené, tu charakterizuje nízkosť a obmedzenosť:

... táto veda, táto klasická, intímna, vznešená, Pána Boha za nohy držiaca krása, lekárstvo, bola zaplavená davom štréberov. Najvznešenejšie povolanie, ktoré by sa malo šíriť len ako božie tajomstvo, povolaným a stokrát vyskúšaným, táto veľkolepá, báječná vec, najsmelšia korektúra božieho diela sa stala remeselníckym povolaním tisícich a tisícich mamľasov, pilných šikovníkov, snaživých obmedzencov, bez poňatia o etickej stránke a vznešenosti pojmu liečiť, opravovať omyly Prírody. (Vámoš, 2003, s. 36)

Zobrazením medziľudských vzťahov, situácií, zápletek a atmosféry v románe vôbec (okolnosti okolo prípadu Dr. Vokurkovej, rozbitá röntgenová lampa, neochota pomôcť, závisť, vzájomná rivalita a pod.) autor deklaruje boj „ľudského druhu“ v rámci vlastnej „skupiny“ (teda nie proti „nižšej forme života“ ako v kapitole *Traja psi*) na tej najprízemnejšej úrovni.

Na základe uvedeného môžeme skonštatovať, že ak Vámoš v svojom filozofickom koncepte zadefinoval človeka ako fakticitu, v ktorej princípu krutosti (agresívny boj za seba) „kontruje“ princíp lásky, tak v nehostinnej atmosfére románu sa mu túto opozitnú rovinnu nepodarilo zásadnejšie realizovať. Ľudský potenciál láskavosti, empatie či možnosť prekročiť vlastnú individualitu (egocentrický priestor) smerom k aspoň akej-takej harmonizácii spoločnosti, ako i možnosť posunúť vlastné „ja“ od deštruktívne egocentrického (inštinktívny pud sebazáchovy presahujúceho) boja do vyšších (láskavejších, vznešenejších) polôh sa v románe deje (či skôr nedeje) veľmi okrajovo a takýmto situáciám sa nedostáva ani zásadnejšieho epického rozvedenia. Hoci Zurian spočiatku explicitne vyjadruje svoju vieru v srdečnosť a láskavosť kolektívu: „Aha, kolegovia, pomyslel si Zurian, spolu bojovníci. Nebudem sám, budem mať za sebou oporu v podobe kolegiálnych, srdečných a skúsených kamarátov, ktorí mi všetko objasnia, kým sa im stanem rovnocenným bojovníkom“ (Vámoš, 2003, s. 29), v skutočnosti ostáva viac-menej konfrontovaný len s ľudskou nízkosťou.

Nákazu individualizmom a egocentrickú obmedzenosť v medziľudských vzťahoch narúšajú, paradoxne, postavy žien s diskutabilnou povestou, ktoré Zurian lieči – prostitútka Lojzka a pokladníčka Filoména, nakazené gonoreou (kvapavkou). Vámoš takto stavia oproti sebe vznešený, intelektuálny svet medicíny, plný nízkości a deštruktívnych medziľudských vzťahov, a na strane druhej svet ľahotických žien, ktorými spoločnosť a samotný Zurian opovrhujú. Sú to však práve tieto ženy (spoločenskou optikou zadefinované ako nemravné), ktoré v hraničnej situácii choroby a vízie smrti Zurianovi prejavujú súcit, láskavosť a pozornosť. V porovnaní s nimi lekár Sanscuolotte, údajný Zurianov kamarát, ho zradí,

vo vypätej hraničnej situácii ohovorí, klamstvom zosmiešni a zdehonestuje. A aj jeho neschopnosť byť Zurianovi v krízových situáciách oporou, napokon hlavného hrdinu doženie k samovražde.

Princíp lásky, ako sme už podotkli, sa v pláne diela objavuje iba v podobe nepatrných fragmentov (Filoména, Zurianov kamarát Eugen a i.) – napriek skutočnosti, že je daný ako fakt, ktorým ľudský jedinec disponuje – a svojou rozpínavosťou ho v modelovaných dejových sekvenciách naplno pohlcuje princíp krutosti, resp. agresívneho boja, motivovaný egocentrickými záujmami: „Ako vie človek človeka nenávidieť. Ako nemilosrdne ubíja silnejší slabšieho. Halda humbugárstva o večnej pravde, o víťazstve lásky, o nekonečnom milosrdenstve a zatiaľ je tu len ohyzdný, krutý boj, kde silnejší zožerie slabšieho“ (Vámoš, 2003, s. 218).

Nástojčivosť reality, že „dielo stvorenia organického života ovláda zásada krutosti a túžba Stvoriteľa po zápase živých“ (Vámoš, 2003, s. 13), podčiarkuje (ako už vyplýva aj z vyššie uvedeného) i samotný plán hlavnej postavy. Zurian zmätočne osciluje medzi princípom krutosti (egocentrickým riešením seba) a princípom lásky, pričom dominantné postavenie (rovnako ako v pláne diela osebe) získava princíp krutosti.

Hlavný hrdina síce nástojčivo túži po láskavom, tolerantnom, priateľskom svete, no rovnako, ako sa mu nedarí takýto svet žiť, nedarí sa mu ho ani vytvárať. Nostalgicky, v akomsi spomienkovom optimizme, sa obracia do minulosti, kde „žil neustále v spoločnosti umelcov a spisovateľov. Bol zvyknutý na krajné duševné emócie, na sebaobetavé nezištné priateľstvo znamenitých chlapcov, bohatých duší.“ (Vámoš, 2003, s. 29), no v románovom dianí sú však tieto rozmery Zurianovej osobnosti neidentifikovateľné a možnosť takéhoto prežívania ľudských relácií (až na ojedinelé momenty, napr. už spomínané priateľstvo s Eugenom) ťažko uveriteľná. Dokazuje to už spomínaná agresívna situácia so psami a ani na pláne ľudských relácií sa Zurian neprezentuje ako otvorená postava schopná vytvárať/budovať zdravé, láskavé medziludské vzťahy. Tie na pracovisku mu úplne zlyhávajú a uvažujúc sám pripúšťa, že je to možno práve jeho uzavreté, nečitateľné, individualistické a ctižiadostivé správanie, ktoré mohlo vyslať signál pre bezohľadné a egoistické správanie kolegov:

Ved' som vždy mlčal. Čušal vždy a všade. Vy ste zo mňa nikdy nedostali súkromné slovo, nemohli ste ma teda poznať. (...) Život je často divný a ľudia ešte divnejší. Koľko ráz ohrievaš na svojich ňadrách zmižu, ktorá ťa pri prvej príležitosti uštipne. Pusti nevďačnika do svojho domu a ani sa nenazdáš, už ťa vytisol na ulicu a potom môžeš o hlade, smáde, v slzách, opustený, otrhaný preklínať svoju hlúpu dôveru a dobromyseľnosť. Nevďačník ťa ešte dokope tvojimi vlastnými topánkami, ktoré si mu daroval. Ako mali tí dvaja [Zurianovi kolegovia] vedieť, že nie som taký? Že ich nechcem vykynožiť. (...) Vo svete tak málo lásky, tak málo dobroty, a keď predsa len kdesi kvapne, priam to omráči. (Vámoš, 2003, s. 66–67)

V tomto smere stojí rovnako za zmienku aj situácia s pokladničkou Filoménou, v ktorej sa láskavý a chápatý lekár (Zurian) nechá v momente, keď je hrdinkou insitne zavádzaný, strhnúť extrémne nenávisťnými emóciami. Okolnosti pri-

tom (podobne ako v prípade so psami) nemajú zásadnú vážnosť, dotýkajú sa výlučne Zurianovej márnomyseľnosti, a navzdory nezávažnosti a triviálnosti týchto situácií postava vždy odpovedá/reaguje prehnane zveličene, dotknuto, nenávisťne a agresívne.

Okrem spomenutých sujetových sekvencií neschopnosť tvoriť a udržiavať plnohodnotné medziľudské vzťahy v texte významne podčiarkuje aj hrdinov deštruktívny vzťah s Medúzou (milovanou ženou), ktorý je plný vzájomného napätia, útokov, boja a neadekvátnych reakcií (napr.: Zurian núti Medúzu k potratu dieťaťa (je to jeho dieťa, ktoré s Medúzou čaká), pretože naňho žiarli a pod.).

O realizácii princípu lásky však niektorí literárni vedci¹² uvažujú pri sujetovej situácii, keď sa Zurian zámerne (laboratórne) nakazí gonoreou, aby intenzívnejšie precítil jej pôsobenie, a tak mohol svetu priniesť adekvátnejšiu liečbu nákazy. No s ohľadom na komplexný pohľad na postavu a jej vývoj (utrpené „fiaská“ v kolektíve, pošramotená povesť, citlivosť na svoju osobu, bojovná túžba víťaziť) ostáva na pováženie, do akej miery sa na uvedenom Zurianovom geste podpísala egocentrická túžba po víťazstve a napravenom renomé, nie túžba bez akýchkoľvek podružností a benefitov (slávy či uznania) len ľudstvu pomôcť.

Uvedené projektovanie postavy sa však s ohľadom na celkovú atmosféru dieľa i jeho myšlienkový diapazón nejaví ako cielené projektovanie negatívneho hrdinu. Naopak, čo tu z postavy Zuriana emanuje, je akási bezradná vhodnosť do „víru“ sveta, v ktorom odsúdený na boj musí bojovať. Zmieta sa vo vlastnej krehkosti, osamotenosti. Túži po prijatí, milovaní, láskavosti, no nedostáva ich a ani ich nevie dať. Vníma svoju konečnosť a cíti sa nezmyselný a ničotný: „...život je ohavný žart, (...) neutešený kolobeh v tieni pomínutia smrti. Všetko dýcha pomínutím, hnilobou a z celého vesmíru sa odráža zúfalý výkrik: dost' už, načo to, nie ďalej!“ (Vámoš, 2003, s. 135). A v takomto nehostinnom, neznámom svete Zurianovi zároveň nikto a nič nie je nápomocné – ani najvyššia transcendentná inštančia, Boh. Práve naopak: celým románom sa vinie leitmotív Boha ako toho, ktorý „pracuje“ výhradne proti človeku.

Nákaza ako porucha zdravia

Tretia poloha motívu nákazy predstavuje tento jav v pravom zmysle slova. Vracia nás k úvodnej úvahe, t. j. filozofickému „predvstupu“, v ktorom je človek explicitne definovaný ako najbystrejší, no zároveň svojou komplikovanou telesnosťou najkrehkejší „živočíšny druh“. Vámoš (v zmysle svojho svetonázoru) stavia do protikladu najodolnejšiu formu života, nekomplikované jednobunkovce (bactily, mikróby), a najkrehkejšiu, zložito diferencovanú bytosť tvorenú množstvom buniek, t. j. človeka:

¹² V tomto zmysle uvažuje napr. Daniel Okáli v práci *Burič Gejza Vámoš* (Okáli, 1971, s. 27–59).

Človek je tvorom jednobunkovým aspoň v okamihu spojenia ženského vajíčka so semenným zvieratkom. Je pravým bratom améb, infuzórií, bacilov. Boh však chcel, aby sa stal zložitým tvorom, obrovským, nemotorným kľbkom buniek a na každú súčiastku jeho úbohého tela poštvál zvlášť, vybrané gardy tých šťastnejších, jednoduchších jednobunkových tvorov, gardy bacilov (...) rozsypaných útočných Atómov“ (Vámoš, 2003, s. 10)

Rozprávač baktérie definuje ako najväčšieho nepriateľa človeka [„najväčším nepriateľom človeka sú zlostné, divoké, bezohľadné Atómy Boha: baktérie“ (Vámoš, 2003, s. 9)] a s lekárskou exaktnosťou presne pomenúva problémy, ktoré mikróby v tele človeka spôsobujú:

Boh dal človeku obrovský, dlhý zamotaný črevný trakt (...) a pustil na ten trakt divý bezohľadný bacil týfusu, cholery, červienky, kvôli ktorým sa zapáli, opuchne, vysype sa vredmi, prederaví sa a vykrváca. (...) Dal mu ruky a nohy (...) a do nich kľby, do ktorých sa nasťahuje stafylokok. Až opuchnú, sčervenajú, stanú sa prameňom neslýchaných bolestí, potom nastanú zrasty a nehybnosť, zmrzačenie človeka. (...) Človeku Boh nedoprial ani len pevný telesný obal, ako má chrúst vo svojom chitínovom pancieri. Jeho mäkká koža môže kdekolvek utrpieť úraz, čo len najmenší, na ničomné škrabnutie už reaguje hnisaním, opuchnutím, nesmiernou bolestivosťou a koľkokrát i celkovou otravou krvi. Kadejaký stafylokok či streptokok či plesňovitá huba si tu nájde výbornú pôdu pre svoju výživu“ (Vámoš, 2003, s. 9–10)

V centre tejto polohy motívu nákazy je teda boj človeka s mikróbom (zdrojom nákazy), pričom tým najsofistikovanejším a najpovolanejším bojovníkom proti svetu bacilov je lekárska veda. Uvedený rozmer už priamo implikuje boj lekárov s chorobami – Karol Zurian je najskôr na pľúcnom oddelení, kde sa lieči tuberkulóza, a neskôr na kožnom oddelení, kde sa liečia pohlavné choroby. V tomto rozmere – podobne ako v podstate v celom románovom priestore – sa naplno potvrdzuje vo filozofickom „predstupe“ definovaná fyzická neduživosť, krehkosť a labilnosť najdiferencovanejšieho a najkomplikovanejšieho „živočíšneho druhu“ (človeka). Deklaruje sa lekárskou optikou/terminológiou a detailnými drobnokresbami s naturalistickou štylizáciou: „Na tretí deň sa choroba prihlásila v podobe hojného hnisavého výtoku z močovej rúry“ (Vámoš, 2003, s. 75). „Ako si Zurian spomína, defilujú mu v poradí, ako umierali. (...) Vymrel mu celý pavilón. Muži i ženy. Jeho predchodca tam nazhromaždil strašný materiál. (...) Samé prízvučné vlhké i suché rachoty. Samé kaverny veľkosti pästi jablka. (...) Samé zničené, rozožrané pľúca. (...) Strašný a neporaziteľný bacil žral týchto ľudí, búral im pľúca a oni umierali ako muchy v jeseni“ (Vámoš, 2003, s. 61). Ľudská schránka sa tu kladie na úroveň nekvalitného „materiálu“, čo v diele podporuje myšlienku zbytočnosti, nezmyselnosti, úbohosti a krehkosti ľudského (organického) života, ktorý je – ako už bolo skonštatované – neželanou nákazou.

Vámoš zároveň minuciózne opisuje boj lekárov s chorobami. Pozornosť pritom zacielfuje na Zuriana, ktorý v svojej húževnatosti, odhodlaní, túžbe po neustáлом zdokonaľovaní sa a so svojou vášňou k lekárstvu intenzívne hľadá spôsoby ako „mikróba“ (nákazu) poraziť. V rámci procesu liečby románové dianie vyjavuje nadčasové fenomény spojené s ľudskou bytosťou konfrontovanou s nákazou. Choroba je vždy tou hraničnou situáciou, v ktorej jedinec – ak ju berie vážne a plne

si uvedomuje jej dosah – naplno precíti krehkosť a pomínutelnosť svojho života [„Eugen bral ohromné dávky salicylu a chorobu prekonal dosť šťastne. Na srdci nepočuli zmeny, ale ten krutý dôkaz krehkosti ľudského života nevelmi podporoval Zurianov životný optimizmus“ (Vámoš, 2003, s. 44)]. Prináša so sebou „precitanie“, t. j. zložité existenciálne otázky o zmysle života a hľadanie spôsobov, ako s perspektívou vlastnej konečnosti jestvovať ďalej. V diele *Atómy Boha* sú zároveň spolu s tým prítomné aj javy ako hanba z nákazy (viac pozri: Vámoš, 2003, s. 74), ktorá je zintenzívnená povahou samotnej infekcie (v centre pozornosti je primárne pohlavná choroba), neochota priznať si nákazu, problémy s dodržiavaním opatrení (viac pozri: Vámoš, 2003, s. 88) či ľahkovážny a nezodpovedný prístup vedľajších postáv k možnosti infekciu šíriť a ohrozovať ňou ďalšie životy (Viac pozri: Vámoš, 2003, s. 75).

Už sme skonštatovali, že všetky detegované polohy motívu nákazy sa navzájom prelínajú, dopĺňajú a aj pre jestvovanie javov (t. j. hanba, zľahčujúci prístup k ochoreniu a možnosti nakaziť niekoho iného), o ktorých hovoríme v tejto tretej rovine, ostáva smerodajná nákaza egocentrizmom, a teda prehnaná egocentrická citlivosť na vlastné „ja“ a egocentrické/nehostinné spoločenské prostredie celkovo. Postavy sa viac ako nákazy obávajú toho, ako budú okolím pre svoju chorobu prijímané, podliehajú falošnej spoločenskej morálke¹³ a túžbou po pozornosti a uspokojení vlastných potrieb neváhajú egoisticky ohroziť životy iných¹⁴.

Aj cez prizmu tejto polohy ostáva Vámošov filozofický koncept, spočívajúci v možnosti prekročiť princíp krutosti, egocentrizmus a vlastnú individualitu princípom lásky, jednoty a vzájomnosti, nenaplnený. Michal Habaj síce v spojitosti s románom *Atómy Boha* identifikoval spisovateľovu inšpiráciu budhizmom (Habaj, 2002, s. 194), no možno skonštatovať, že sa ono učenie v diele nedarí završovať. Postavy sú natoľko pohltené vlastným egom (nadpudovým egocentrickým bojom za seba), že potenciál láskavosti a súcitu, schopnosť vnímať sa ako parciálna súčasť celku, ktorej konanie má na celok osebe dosah (a teda vnímať, že celok je viac-menej taký, aké je správanie jeho súčastí), je zatlačený do úzadia.

V tomto zmysle aj dielo vrcholí a Zurian po laboratórnom infikovaní sa gonnoreou a po zhoršení jej priebehu, paralyzovaný agresívnym, egocentrickým okolím (ohováranie, vysmievanie, posudzovanie), nie je schopný v sile svojho ega čeliť zlyhaniu, zničenej reputácii, a preto radšej zvolí samovraždu. Takéto riešenie situácie v románovom sémantickom priestore implikuje vyvrcholenie, v ktorom v konečnom dôsledku ani nie choroba ako taká, ale nadvláda egocentrizmu osebe

¹³ „Keď sa my, gonokokovia, uhniedzime v človeku, ten sa svojou chorobou neprihlási, ale ukryje sa. Nie aby narobil poplach ako ranený mrož a zavolal ostatných na pomoc, ale ukryje sa a keby umieral a pýtali sa ho, čo mu je, luhal by a nepriznal sa. (...) Ako vidieť, Boh sa dôkladne postaral o našu ochranu. Máme ju my, gonokokovia, v hlúpych mozgoch ľudí a keďže ľudská hlúposť a pretváрка sú večné, nemáme sa čo obávať o svoj osud“ (Vámoš, 2003, s. 74 a 75).

¹⁴ Viac pozri románové okolnosti okolo bankovej úradníčky (Vámoš, 2003, s. 80–82) a Mariše Sýkorovej (Vámoš, 2003, s. 75).

je tým zhubným fenoménom, ktorý v boji s chorobou (mikróbom) človeka (Zuriana) oslabuje a v konečnom dôsledku poráža. Hoci človek dostal od prvého hýbateľa potenciál na to, aby bol v boji s chorobou úspešný (rozum, lekársku vedu, mikroskop), ostáva porazený sebou samým.

Záver

Interpretačne sme ukázali, že v diele Gejzu Vámoša *Atómy Boha* možno hovoriť o troch základných polohách motívu nákazy: organický život ako nákaza, egocentrizmus ako nákaza a nákaza v pravom zmysle slova, t. j. ako porucha zdravia. Spomínané roviny sa navzájom prestupujú, prelínajú, dopovedávajú a ich východiskom je autorov svetonázor a filozofický koncept (významovo identicky ho formuloval aj v svojej dizertačnej práci z filozofie *Princíp krutosti*). Z filozofického podkladu, v ktorom sa Vámoš necháva inšpirovať biologickým determinizmom, emanuje prvá motívická poloha nákazy: organický život osebe je nákazou, pretože v biologicky nevyhnutnom pude sebazáchovy je jeho podstatou krutý egocentrický boj každého jedinca za seba samého (jeden prežíva na úkor druhého), pričom u človeka ako najrozumnejšej bytosti tento egocentrický boj o prežitie presahuje elementárny (inštinktívny) boj o jestvovanie a má potenciál nadobúdať deštrukčné rozmery. V uvedenom zmysle Vámoš oproti sebe stavia automatický/inštinktívny egocentrizmus (typický pre všetky formy života okrem človeka) a egocentrizmus presahujúci rámec elementárneho pudu sebazáchovy, t. j. nadpudový egocentrizmus. Práve ten je základom ďalšej motívickej polohy nákazy: nákazy egocentrizmom, ktorý je výhradne spojeným s človekom. V spomínanej tematickej línii autor „pretkáva“ sujetové situácie individualistickým, egocentrickým, prešpekulovaným a premyslene zákerným konaním postáv, pričom ho zásadne nezjemňuje ani vyrovnávajúcim princípom, t. j. princípom lásky či darom lásky, ktorý Vámoš (rovnako v románe aj v dizertačnej práci) vníma ako protipól agresívneho, nadpudového egocentrizmu. Jeho románové postavy po láske a porozumení túžia, no nevedia ich realizovať.

Z filozofickej tézy, že organický život je nákazou, ktorej podstatou je egocentrický boj o prežitie, vyvstáva napokon v románe tretia poloha motívu: nákaza ako porucha zdravia. Oproti sebe v boji o život stojí mikrób (t. j. pôvodca choroby a najelementárnejšia i najodolnejšia forma života) a človek (t. j. zložitou telesnosťou najkrehkejšia, no svojimi možnosťami najmocnejšia, najbystrejšia forma života). Táto tretia poloha motívu nákazy vrcholí v boji hlavnej postavy s chorobou a v konečnom dôsledku to však nie je mikrób (choroba), na ktorý hlavná postava umiera, ale samovražda. Zo spádu sujetových udalostí a najmä z ich vyvrholenia preto vyvstáva, že hoci človek dostal od prvého hýbateľa všetky predpoklady na to, aby sa bránil nákaze a bol v boji s ňou úspešný, ostáva porazený sebou samým – svojím egom a egocentrizmom osebe.

Bibliografia

- Barborík, V. (2006). *Prozaik Gejza Vámoš*. Bratislava: Slovak Academic Press.
- Bžoch, A. (2002). Vámošov Princíp krutosti z hľadiska filozofie života. *Slovenská literatúra*, 3 (49), s. 193–209.
- Habaj, M. (2002). Gejza Vámoš. *Slovenská literatúra*, 3 (49), s. 193–212.
- Kročanová-Roberts, D. (2003). O atómoch Boha. Od ego-mánie k otvorenosti (doslov). In: G. Vámoš, *Atómy Boha* (s. 231–246). Bratislava: Dilema.
- Mešťan, P. (eds.). (1997). *Gejza Vámoš — burič?* Bratislava: SNM – Múzeum židovskej kultúry.
- Nováčiková, D. (2002). Typologicko-interpretačná analýza podôb lásky v prózach Timravy. In: *Literárnovedné štúdie II* (s. 81–92). Nitra: Filozofická fakulta UKF v Nitre.
- Okáli, D. (1971). *Burič Gejza Vámoš*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- Petrík, V. (1980). *Hodnoty a podnety*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- Števček, J. (1983). *Moderný slovenský román*. Bratislava: Tatran.
- Vámoš, G. (1936). *Atómy Boha*. Bratislava: L. Mazáč.
- Vámoš, G. (1996). *Princíp krutosti*. Bratislava: Chronos.
- Vámoš, G. (2003). *Atómy Boha*. Bratislava: Dilema.
- Zigo, M. (1997). Poznámky k Vámošovej „biologickej filozofii“. In: P. Mešťan (ed.), *Gejza Vámoš — burič?* (s. 57–65). Bratislava: SNM – Múzeum židovskej kultúry.